

Klaudia Morawa¹, Marlena Padykuła¹, Joanna Zalewska-Puchała²

¹Studenckie Koło Naukowe przy Zakładzie Pielęgniarstwa Klinicznego, Uniwersytet Jagielloński *Collegium Medicum*, Kraków

²Pracownia Teorii i Podstaw Pielęgniarstwa Instytutu Pielęgniarstwa i Położnictwa, Wydział Nauk o Zdrowiu, Uniwersytet Jagielloński *Collegium Medicum*, Kraków

Homoseksualny pracownik ochrony zdrowia w opinii pacjentów

Homosexual health care worker in the opinion of patients

STRESZCZENIE

Wstęp. Szacuje się, że liczba osób homoseksualnych w Polsce waha się pomiędzy 5% a 8% ogółu społeczeństwa. Jak pokazują różne badania, Polska jest krajem mało tolerancyjnym w stosunku do osób homoseksualnych. Nadal spora liczba osób powiela stereotypy dotyczące osób homoseksualnych.

Cel. Celem pracy było poznanie opinii pacjentów na temat homoseksualnego pracownika ochrony zdrowia.

Materiały i metody. Badania przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego techniką ankietową. Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety własnej konstrukcji. Badaniem objęto 56 pacjentów Uzdrowskiego Szpitala Kardiologicznego w Rabce-Zdroju. Sondaż przeprowadzono w kwietniu w 2013 roku.

Wyniki. Pacjenci w większości zadeklarowali się jako osoby tolerancyjnie nastawione do osób homoseksualnych. Wyrazili opinię, że osoba homoseksualna nie sprawuje gorszej opieki niż osoba heteroseksualna. Nie mniej pacjenci uważają, że osoby homoseksualne nie powinny pracować z dziećmi i na bloku operacyjnym. Część pacjentów nie zgodziłaby się na wykonanie toalety ciała i pobranie krwi przez homoseksualnego pracownika ochrony zdrowia.

Wnioski. Wśród badanej grupy pacjentów większość opinii dotyczących homoseksualnych pracowników służby zdrowia była pozytywna. Pacjenci częściej byli pozytywnie nastawieni do homoseksualnej pielęgniarki niż homoseksualnego pielęgniarza.

Problemy Pielęgniarstwa 2014; 22 (2): 172–177

Słowa kluczowe: homoseksualizm; pielęgniarka; pielęgniarz; opinia

ABSTRACT

Introduction. In Poland, it is estimated that the number of homosexuals varies between 5% and 8% of the total population. As shown by various studies, Poland is a little tolerant of gay people. Still a large number of people perpetuates stereotypes about gay people.

Aim. The aim of this study was to investigate patients' views on gay health care worker.

Materials and methods. The study was conducted with the method of diagnostic survey questionnaire technique. The research tool was a questionnaire designed by the author. The study included 56 patients of the Uzdrowski Szpital Kardiologiczny in Rabka-Zdrój. The survey was conducted in April 2013.

Results. Patients in the majority declared themselves as tolerant attitude towards gay people. They expressed the opinion that the homosexual person does not exercise poorer health than heterosexual person. Nevertheless, patients believe that gay people should not work with children and in the operating room. Some patients wouldn't agree on the execution of the toilet body and blood draw by homosexual healthcare employee.

Conclusion. Among the studied group of patients, most comments about gay health care workers was positive. Patients were more positive about the female homosexual nurse than male homosexual nurse.

Nursing Topics 2014; 22 (2): 172–177

Key words: homosexuality; female nurse; male nurse; opinion

Wstęp

Termin homoseksualizm jest zaczerpnięty z języka greckiego, gdzie *homois* oznacza „ten sam” (*heterois* = inny) [1]. Termin ten został wprowadzony w 1869 roku przez węgierskiego lekarza Karla-Marię Kertbenyego [2]. Zgodnie z definicją Amerykańskiego Towarzystwa Psychologicznego jest to emocjonalny lub seksualny pociąg do osób tej samej płci [3]. Szerszą definicję podają S. Dulko, Z. Lew-Starowicz i M. Lew-Starowicz, pisząc, iż „homoseksualizm oznacza wyłącznie lub prawie wyłącznie ukierunkowanie zainteresowań i potrzeb seksualnych na osoby własnej płci, w połączeniu z zachowaniami o charakterze homoseksualnym, przy nieskrępowanej możliwości swobodnego wyboru partnera erotycznego” [4].

Homoseksualizm w Polsce można zaliczyć do mniejszości seksualnych. Fijałkowski uważa, że w Polsce jest około 8% osób homoseksualnych, natomiast według danych Boczkowskiego stanowią oni mniej niż 5% społeczeństwa [2]. Oszacowanie dokładnych danych nie jest możliwe, ponieważ część osób homoseksualnych żyje w związkach małżeńskich, co powoduje, że nie chcą się przyznać do prawdziwej orientacji seksualnej. Szacuje się, że tylko 0,5% homoseksualistów żyje w związkach partnerskich, a 70% pozostaje w heteroseksualnych związkach małżeńskich [2]. Przedstawiciel Kampanii Przeciw Homofobii twierdzi, że w Polsce nie ma dokładnych statystyk, co do liczby osób homoseksualnych.

Postawy społeczeństwa polskiego w stosunku do osób homoseksualnych na przestrzeni lat nieznacznie się zmieniły na korzyść osób homoseksualnych. Na podstawie obserwacji liczby doniesień medialnych można stwierdzić, że temat homoseksualizmu w Polsce przestał być tematem tabu. Z jednej strony wydaje się, że stopień tolerancji społeczeństwa wobec osób homoseksualnych wzrósł, z drugiej strony badania na ten temat nie są tak optymistyczne. Badania z 2008 roku przeprowadzone przez Centrum Badań Opinii Społecznej (CBOS) na grupie 1056 losowo dobranych dorosłych osób pokazały, że 64% Polaków uważa, że homoseksualiści nie powinni organizować publicznych manifestacji oraz manifestować swoich uczuć w miejscu publicznym; 48%, że nie powinni zawierać związków małżeńskich; natomiast 90%, że nie powinni mieć prawa do adopcji dzieci [5]. Nadal także są obszary życia zawodowego, w których są oni niechętnie widziani, na pierwszym miejscu zostały wskazane profesje, w których mieli by kontakt z dziećmi, drugie miejsce zajęła służba zdrowia, dotyczyło to zarówno gejów, jak i lesbijek [5]. W badaniach przeprowadzonych przez Centrum Badań Opinii Społecznej w 2010 roku wykazano, że dwie trzecie respondentów potępia homoseksualizm. W porównaniu do innych krajów Polska uważana jest za kraj mało tolerancyjny [6].

Postawa wobec osób homoseksualnych jest ukształtowana kulturowo. W niektórych kręgach kulturowych homoseksualizm jest uprzywilejowany, a w innych osoby homoseksualne są prześladowane [7]. Lęk przed kontaktem z osobami homoseksualnymi został określony jako homofobia. Termin ten po raz pierwszy został użyty w 1972 roku przez psychologa George’a Weinberga. Natomiast Anthony Giddens uważa, że homofobia „to lęk przed jednostkami homoseksualnymi i pogarda w stosunku do nich”. Przyczyną homofobii mogą być społeczne stereotypy oraz uprzedzenia [2]. Do często wymienianych stereotypów, które dotyczą homoseksualistów należy zaliczyć kilka najczęstszych: homoseksualizm to przestępstwo; homoseksualiści poszukują jedynie doznań zmysłowych; homoseksualiści są źródłem choroby HIV/AIDS; homoseksualiści uwodzą dzieci; homoseksualistów odróżnia wygląd.

Po wejściu Polski do Unii Europejskiej osoby homoseksualne mają zagwarantowane prawo do równego traktowania. Jednak prawne gwarancje nie mają bezpośredniego przełożenia na codzienne życie osób homoseksualnych, które często spotykają się z dyskryminacją i „mową nienawiści”. Dyskryminacja osób homoseksualnych w ochronie zdrowia polega głównie na braku udzielenia informacji o stanie zdrowia partnera czy partnerki oraz na odmowie przyjęcia krwi do banku krwi, jeżeli osoba przyznała się do orientacji homoseksualnej. Odmowa jest spowodowana stereotypami, które działały w przeszłości — osoba homoseksualna należy do grona osób o zwiększonym ryzyku zarażenia wirusem HIV [6]. Homofobiczne zachowania prezentowane są nie tylko wobec pacjentów, ale także wobec współpracowników, którzy zdecydowali się przyznać do swojej orientacji [8].

Cel badań

Celem pracy było poznanie opinii pacjentów na temat homoseksualnych pracowników ochrony zdrowia.

Materiał i metody

W celu zebrania danych posłużono się metodą sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem techniki ankietowej. Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety własnej konstrukcji, który składał się z 39 pytań dotyczących opinii o osobach homoseksualnych. Pytania miały w większości charakter zamknięty, część miała charakter otwarty, dając możliwość swobodnej wypowiedzi. Wyniki opracowano, wykorzystując podstawowe metody statystyki opisowej.

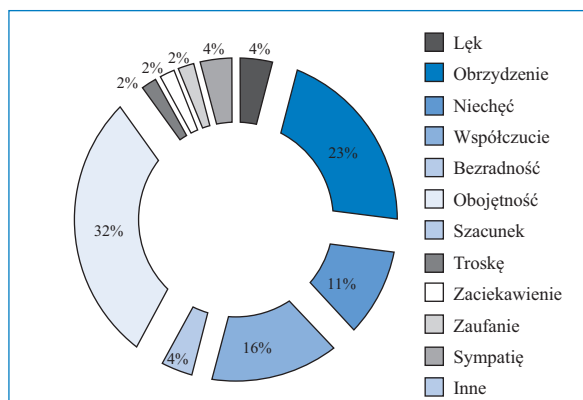
Badania zostały przeprowadzone w kwietniu w 2013 roku wśród 56 pacjentów I oraz II Oddziału Uzdrawiskowego Szpitala Kardiologicznego w Rabce-Zdroju. Badani byli w wieku od 33 do 91 lat (średnia wieku 62 lata), najwięcej osób (46%) było

w przedziale wiekowym 50–65 lat. Wśród badanych większość (63%) stanowili mężczyźni. Respondenci zamieszkiwali głównie w średniej wielkości miastach (33%), a następnie na wsi i w miasteczkach (po 24%) i dużych miastach (19%). Najwięcej pacjentów (42%) legitymowało się wykształceniem średnim, 30% zawodowym, 18% wyższym i 10% podstawowym. Przeważająca większość ankietowanych określiła się jako osoby heteroseksualne (89%), natomiast jako osoby o orientacji homoseksualnej 7%, a biseksualne 4% badanych. Także 89% badanej grupy stanowiły osoby wyznania rzymskokatolickiego, 7% osób zadeklarowało ateizm, a wyznanie protestanckie i judaizm po 2% respondentów.

Wyniki

W badanej grupie dominowało przeświadczenie, iż homoseksualizm jest to zбочenie, opinia ta dotyczyła 42% respondentów. Dla 39% badanych homoseksualizm był chorobą, a 5% osób podzieliło się opinią, że homoseksualizm to nowa moda. Wśród określeń homoseksualizmu znalazły się też pojedyncze opinie (dotyczące 14% ankietowanych), takie jak „konstrukcja mózgu”, „pociąg do tej samej płci”, „skłonność psychobiologiczna”, „zainteresowanie” oraz „coś naturalnego”. Dla 79% respondentów homoseksualizm nie był tematem tabu, zadeklarowali, że mogą o nim swobodnie rozmawiać.

Wśród uczuć, jakie budziły w respondentach osoby homoseksualne, pierwsze miejsce zajęło uczucie obojętności (32%), następnie obrzydzenie (23%), współczucie (16%) i niechęć (11%). Takie uczucia, jak lęk i bezradność dotyczyły 4% badanych. Również 4% stanowiły inne uczucia niż wymienione w ankiecie, między innymi tolerancja. Natomiast troskę, zaciekawienie i sympatię zadeklarowało po 2% badanych (ryc. 1).

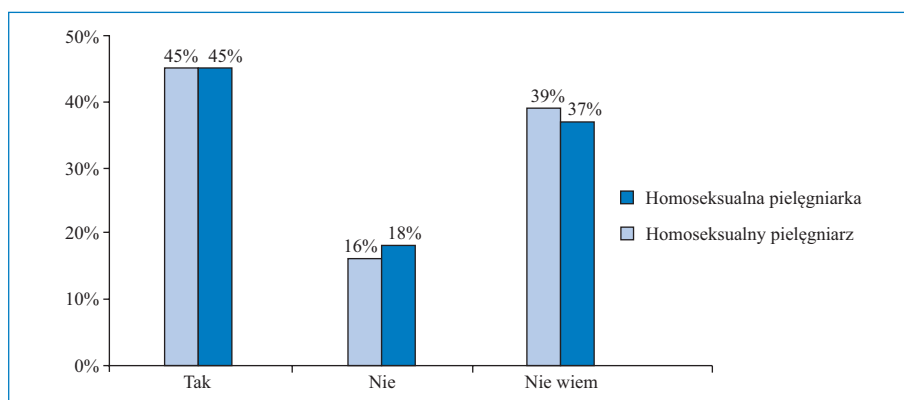

Rycina 1. Uczucia, jakie budzą osoby homoseksualne wśród badanych

Figure 1. Feelings that homosexual people arouse among respondents

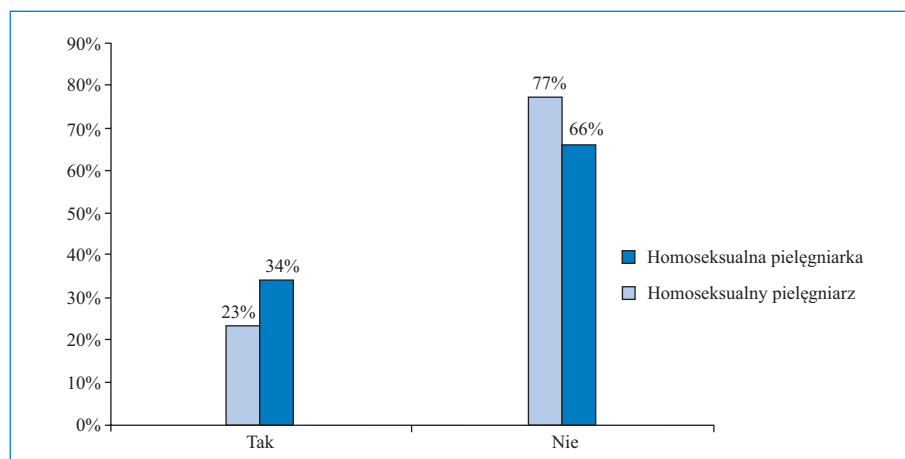
Aprobatę na pracę w szpitalu homoseksualnej pielęgniarki i homoseksualnego pielęgniarza wyraziło 45% osób badanych. Natomiast 16% osób uważało, że homoseksualna pielęgniarka nie powinna pracować w szpitalu, a 18%, że nie powinien to być homoseksualny pielęgniarz (ryc. 2). Natomiast homoseksualny pielęgniarz w opinii 61%, a homoseksualna pielęgniarka w opinii 57% badanych nie powinni pracować z dziećmi. Badani wyrazili także dezaprobatę dla pracy osób homoseksualnych na bloku operacyjnym, obawy dotyczyły 25% badanych.

Za zakazem wykonywania zawodu pielęgniarki przez kobietę homoseksualną opowiedziało się 11% respondentów, natomiast przez homoseksualnego mężczyznę 14% badanych. Interesujące jest zestawienie tych danych z samooceną badanych, jako osób tolerancyjnych wobec osób o odmiennych preferencjach seksualnych. Większość badanych (75%) określiła się jako osoby tolerancyjne. Wśród osób uważających się

Rycina 2. Homoseksualna pielęgniarka oraz homoseksualny pielęgniarz jako pracownik szpitala w opinii badanych

Figure 2. Homosexual female nurse and homosexual male nurse as an employee of the hospital in the opinion of the respondents

Rycina 3. Współpraca pacjentów z homoseksualnym pracownikiem

Figure 3. Patients' cooperation with homosexual employee

za tolerancyjne 76% osób zadeklarowało tolerancję zarówno wobec gejów i lesbijek. Natomiast 7% osób było bardziej tolerancyjnych wobec gejów, a 15% wobec lesbijek. Co ciekawe większość badanych zadeklarowało, iż nie miało okazji poznać osobiście żadnej osoby homoseksualnej. Natomiast gejów znało 16% osób oraz lesbijki 12% ogółu ankietowanych. Część ankietowanych (18%) nie była pewna orientacji seksualnej swoich znajomych i odpowiedziało „być może”. Większość z badanych (71%) nie miała doświadczeń pracy z osobami homoseksualnymi. Mimo to, 27% z tych osób uważa, że takie osoby są normalnie traktowane w pracy. Zaledwie 5% pracowało z osobami homoseksualnymi (pozostali nie mieli informacji o seksualności współpracowników). W kwestii traktowania osób homoseksualnych 24% ankietowanych uważała, że są one traktowane tak samo, jak wszyscy, gorzej od innych (13%), natomiast 63% nie miała zdania. Żaden ankietowany nie odpowiedział, że homoseksualny pracownik jest lepiej traktowany w pracy.

Ponad połowa ankietowanych (52%) uważała, że opieka sprawowana przez homoseksualną pielęgniarzkę lub homoseksualnego pielęgniarza nie jest gorsza w porównaniu do heteroseksualnego pracownika, natomiast 7% uważało, że jest ona gorsza, a 41% nie miało zdania w tej kwestii. Należy zauważyć, że 66% respondentów nie miało zdania, czy homoseksualna pielęgniarzka jest bardziej opiekuńcza od heteroseksualnej, oraz 70% w stosunku do pielęgniarza homoseksualnego. Zaledwie 5% ankietowanych uważało, że homoseksualny pielęgniarz jest bardziej opiekuńczy, natomiast w przypadku pielęgniarzki opinię taką wyraziło 4% respondentów.

Dla niewiele ponad 1/4 badanej grupy ważną była informacja o preferencjach seksualnych osoby, która się nim opiekuje. W przypadku pobytu w szpitalu 23% ankietowanych wyraziło niechęć do współpracy z homoseksualną pielęgniarzką, natomiast 34% z homoseksualnym pielęgniarzem (ryc. 3).

Nastawienie pacjentów co do wyrażenia zgody na wykonanie toalety ciała i pobranie krwi przez homoseksualną pielęgniarzkę lub homoseksualnego pielęgniarza podczas hospitalizacji było podzielone. Na pobranie krwi zarówno pielęgniarce, jak i pielęgniarzowi nie zgodziłoby się 24%, a na wykonanie toalety ciała 53% respondentów.

Wśród obaw, na które wskazywali ankietowani w kontakcie z osobą homoseksualną dominował lęk (54%) przed zarażeniem wirusem HIV.

Wyznawana religia w opinii większości respondentów (55%) wpływała na ich postrzeganie osób homoseksualnych; wśród tych osób 93% było wyznania rzymskokatolickiego, pozostałe osoby były ateistami (7%). Na 45% ankietowanych wyznawana przez nich religia nie miała znaczenia w postrzeganiu osób homoseksualnych; wśród tych osób 84% było wyznania rzymskokatolickiego, 8% to ateści, natomiast po 4% stanowili protestanci i judaiści. Wykonane zestawienie korelacyjne między płcią ankietowanych a niechęcią do współpracy z homoseksualnym pracownikiem wykazało, że 9% ankietowanych kobiet było niechętnie nastawionych do homoseksualnej pielęgniarzki, a 16% do homoseksualnego pielęgniarza. W przypadku mężczyzn również większy jest odsetek respondentów negatywnie nastawionych do homoseksualnego pielęgniarza, który wyniósł 18%, a do homoseksualnej pielęgniarzki (14%).

Dyskusja

Autorom pracy nie udało się, mimo dogłębnej analizy dostępnej literatury, dotrzeć do badań na temat opinii pacjentów o homoseksualnych pielęgniarkach oraz homoseksualnych pielęgniarzach zarówno w Polsce, jak i za granicą. Jedyne dane sondażu przeprowadzonego przez CBOS dotyczącego postaw wobec gejów i lesbijek pokazują, że 24% ankietowanych wyraziło opinię, że gej nie powinien pracować w ochronie zdrowia, w przypadku lesbijki było to 26%. Natomiast 77% ankietowanych uważało, że homoseksualny mężczyzna nie powinien pracować z dziećmi, w przypadku homoseksualnej kobiety było to 82% [6]. W przypadku prezentowanych badań niezgodę na pracę w ochronie zdrowia osób homoseksualnych obojga płci wyraziło 55% ankietowanych, natomiast w przypadku lesbijek było to 16%, a gejów 18% ankietowanych. Z dziećmi w opinii respondentów nie powinni pracować homoseksualni pielęgniarze w opinii 61% i homoseksualne pielęgniarki w opinii 57% badanych.

Dane prezentowanych badań pokazały, że 1/4 ankietowanych zadeklarowało się jako osoby tolerancyjne wobec osób homoseksualnych. Z badań CBOS przeprowadzonych w 2013 roku wynika, że niewielu badanych (12%) podziela opinię, że homoseksualizm jest czymś normalnym. Zdecydowana większość (83%) uznaje go za odstępstwo od normy, w tym ponad połowa (57%) uważa, że powinno się go tolerować, natomiast jedna czwarta (26%), że tolerować go nie wolno. Z opinii badanych wiemy, że na postrzeganie homoseksualizmu wpływa osobisty kontakt z osobami o tej orientacji. Ci, którzy znają geja lub lesbijkę, postrzegają tę orientację seksualną, jako coś normalnego i mówią o potrzebie akceptacji, natomiast osoby nieznające homoseksualistów wyraźnie częściej traktują ją jako dewiację, której nie powinno się tolerować. Ocenę homoseksualizmu jako dewiacji częściej deklarują respondenci starsi, słabiej wykształceni, uczestniczący w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu. Natomiast opinia, że homoseksualizm jest cechą normalną, wyrażają osoby młodsze, najlepiej wykształcone oraz niepraktykujące religijnie [9].

Wyniki prezentowanych badań pokazują, że niespełna 1/4 ankietowanych zadeklarowała, że niechętnie współpracowałyby z homoseksualną pielęgniarką, a w przypadku homoseksualnego pielęgniacza, co trzecia osoba. Polska społeczność uważa, że geje i lesbijki nie powinni przyznawać się do swojej orientacji seksualnej w miejscu pracy [10]. Mówienie otwarcie o własnej sferze seksualnej nie jest zjawiskiem powszechnym i jest to kwestia bardzo osobista, która nie musi i jak pokazały prezentowane badania, przynosząc przykre konsekwencje — nie zawsze powinny być upubliczniane w środowisku zawodowym.

Ankietowani uznali, że homoseksualny pracownik sprawuje opiekę na tym samym poziomie, co heteroseksualny pracownik. Część ankietowanych była zdania, że sprawowana opieka jest lepsza w przypadku osób homoseksualnych. Należy zauważyć, iż personel pielęgniarski, wykonując powierzone mu zadania pielęgnacyjno-lecznicze, nie okazuje w sposób jednoznaczny swojej orientacji seksualnej. Dlatego uzyskany wynik badania należy uznać raczej za domniemanie, a nie fakt. Opieka, jaką pielęgniarze i pielęgniarki otaczają podopiecznych, wydaje się nie zależeć od ich preferencji seksualnych, ale ich profesjonalizmu.

Co trzecia osoba w prezentowanych badaniach nie wyraziłaby zgody na wykonanie toalety ciała przez homoseksualną pielęgniarkę i homoseksualnego pielęgniacza. Być może wynika to z ogólnej nieznamomości charakteru/mentalności osób homoseksualnych i przyjmowanych stereotypów, które mogą prowadzić do nieporozumień, obaw, uprzedzeń i stygmatyzacji. Niespełna 1/4 osób nie wyraziłaby zgody na pobranie krwi. Na uzyskane odpowiedzi wpływ mieć mogły obawy pacjentów o własne zdrowie, które wynikają z powszechnie funkcjonującej opinii, że osoby homoseksualne zdecydowanie częściej są zarażone wirusem HIV oraz są nosicielami chorób wenerycznych. Respondenci byli bardziej pozytywnie nastawieni do homoseksualnej pielęgniarki niż do homoseksualnego pielęgniacza. Co potwierdzałoby opinię, że bardziej akceptowany jest homoseksualizm u kobiet niż u mężczyzn.

Prezentowane badania pokazały, że wiedza na temat osób homoseksualnych jest niewystarczająca, a pacjenci mają wiele obaw. Dlatego ważna byłaby edukacja, poszerzenie wiedzy społeczeństwa na temat homoseksualizmu co zwiększyłoby stopień tolerancji wobec osób homoseksualnych.

Wnioski

1. Opinia pacjentów na temat homoseksualnych pielęgniarek oraz homoseksualnych pielęgniarzy w większości jest pozytywna.
2. Większość badanych uważała, że nie ma przeciwwskazań, aby osoba homoseksualna pracowała w ochronie zdrowia.
3. Niewiele ponad połowa badanych uważała, że homoseksualny pracownik sprawuje opiekę na tym samym poziomie, co pracownik heteroseksualny.
4. Ponad połowa badanych uważała, iż homoseksualny pielęgniarz oraz homoseksualna pielęgniarka nie powinni pracować z dziećmi.
5. Co trzeci badany nie wyraziłby zgody na wykonanie toalety ciała przez homoseksualnego pracownika, a co czwarty badany na pobranie krwi.

Piśmiennictwo

1. Imieliński K. Zaburzenia psychoseksualne. PZWL. Warszawa, 1973.
2. Kadyszewska R. Homofobia jako dyskurs społeczny. Gdańsk 2007. www.files.gildia.pl/reklama/abiekt/kadyszewska.pdf; data pobrania: 20.11.2012.
3. American Psychological Association: Answers to Your Questions For a Better Understanding of Sexual Orientation & Homosexuality. www.apa.org/topics/sexuality/orientation.pdf; data pobrania: 18.11.2012
4. Dulko S., Lew-Starowicz M., Lew-Starowicz Z. Homoseksualizm. W: Kowalska B., Slany K., Śmietana (red.). Homoseksualizm. Perspektywa interdyscyplinarna. Zakład Wydawniczy Nomos. Kraków, 2005.
5. Centrum Badań Opinii Społecznej: Prawa gejów i lesbijek. Warszawa 2008. www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_024_13.pdf; data pobrania: 11.03.2013.
6. Centrum Badań Opinii Społecznej: Postawy wobec gejów i lesbijek. Warszawa, 2010. www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2010/K_095_10.PDF; data pobrania: 18.11.2012.
7. Aldrich R. (red.) Geje i lesbijki życie i kultura. Universitas. Kraków, 2006.
8. Giddings L., Smith M. Stories of lesbian in/visibility in nursing. *Nursing Outlook* 2001; 49 (1): 14–19.
9. Centrum Badań Opinii Społecznej: Stosunek do praw gejów i lesbijek oraz związków partnerskich. Warszawa, 2013. www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_024_13.PDF; data pobrania: 20.02.2014
10. Szypuła T., Śmiszka K. (red.). Rola związków zawodowych w przeciwdziałaniu dyskryminacji z powodu orientacji seksualnej w zatrudnieniu. Publikacja pokonferencyjna. Warszawa: KPH, 2008.